

І.П. Клімаў,
дацэнт

**ЕРАЊІМ ЯК “СЛАВЯЊСКІ ПЕРАКЛАДАЧ”:
ПАТРЫЯТЫЧНАЕ ФАЛЬШАВАННЕ
СТАРАЖЫТНАСЦІ Ё АДНЫМ
СТАРАБЕЛАРУСКІМ ТВОРЫ XVI ст.**

Бясспрэчны факт, што стваральнікамі славянскай азбукі і пачынальнікамі славянскай пісьменнасці з’яўляюцца першавучыцелі Канстанцін-Кірыла і Мяфодзій. Аднак існуюць дзве славянскія азбукі, кірыліца і глаголіца. Аўтарытэт Канстанціна-Кірылы, якога папа Адрыян II у 869 г. урачыста прыняў у Рыме і выславіў як святога, быў звязаны з кірыліцай, пра што сведчыць сама назва гэтай азбукі. Але ў сярэднявечнай Еўропе ўзнікла легенда аб тым, што стваральнікам глаголіцы і аўтарам глагалічнай літургіі, якую ўжывалі ў Далмацыі сярод харватаў, з’яўляецца блажэнны Еранім, адзін з найбольш ушанаваных на Захадзе вучыцеляў царквы, славыты перакладчык Вульгаты.

Пасля ірландцаў толькі адзіны народ у рыма-каталіцкім свеце, далмацінскія харваты, меў літургію не на лацінскай, а на славянскай мове (генетычна – царкоўнаславянскай мове харвацкай рэдакцыі). Прыкладна з канца IX ст. харваты Далмацыі засвоілі глагалічную літургію, прынесеную, верагодна, вучнямі Мяфодзія з Маравіі [1, с. 367—368, 397]. Вядомасць пра ролю ўрадженцаў грэчаскай Салуні Канстанціна-Кірылы і Мяфодзія ў стварэнні славянскай пісьменнасці і літургіі была ў Далмацыі, відаць, малая. Як сведчаць гісторыкі, у харватаў не захавалася ніякай легенды аб дзейнасці ў Харватыі салунскіх братоў ці самога Мяфодзія [1, с. 396]. Уяўленні як папскага прастола, так і асобных далмацінскіх іерархаў пра паходжанне глагалічнай літургіі ўжо ў X—XI вв. было вельмі няпэўнае [гл., напрыклад, 1, с. 369, 397].

Глагалічнай літургіяй далмацінскія харваты адрозніваліся не толькі ад адзінавернага лацінскага Захаду, але і ад сваіх бліжэйшых суседзяў – славонскіх харватаў, істрыяцаў і славенцаў, у якіх літургія была лацінская. Не дзіўна, што часам каталіцкія іерархі падазрона адносіліся да незразумелага пісьменства. У гэтых умовах і ўзнікла ў Далмацыі ў сярэдзіне XIII ст. легенда аб тым, што Еранім з'яўляецца аўтарам глагалічнай азбукі і глагалічнай літургіі. Гэтая легенда была санкцыянавана ў 1248 г. папам Інакенціем IV, які ў пасланні на запыт біскупа аднаго з далмацінскіх астравоў дазволіў карыстацца славянскай мовай у літургіі. У 1252 г. гэты ж папа дазволіў бенедыктынцам славутага манастыра Амішаль на востраве Крк ужываць глагалічную літургію [5, с. 15—16]. Такім чынам, аўтарства глагалічнай азбукі і першыństwo перакладу св. Пісьма на славянскую мову былі нададзены славутаму ілірыйцу. Дзякуючы аўтарытэту папскіх дазволаў глагалічная літургія (місалы і брэвіяры) у каталіцкай царкве была прызнана цалкам прававернай.

З таго часу глаголіцу пачынаюць называць літарамі св.Ераніма, а сярод далмацінскіх харватаў пачынаецца шанаванне Ераніма як славянскага першавучыцеля. У Ватыканскай бібліятэцы захавалася фрэска з выявай Ераніма, які трымае разгорнутую кнігу, пакрытую глагалічнымі літарамі. Кангрэгацыя па пашырэнні веры таксама падтрымлівала гэтую легенду. Францэска Ігнолі, першы сакратар Кангрэгацыі па пашырэнні веры, называў глаголіцу літарамі св. Ераніма, а кірыліцу – літарамі св. Кірылы [4, с. 63]. Легенда існавала ў каталіцкай царкве да XVIII ст.

Адлюстраванне гэтай легенды знаходзіцца ў адным са старабеларускіх помнікаў XVI ст., вядомым як прадмова Цяпінскага. Гэтая прадмова адносіцца да Евангелля, якое было перакладзена беларускім пратэстантам Васілём Цяпінскім і ў няпоўным складзе з'явілася ў друку ў 1570-х гг. у Беларусі. Прадмова захавалася ў адзіным рукапісе, што

быў створаны ў 1580 г. у Супрасльскім манастыры (на той час праваслаўным) і падшыты да аднаго з паасобнікаў Евангелля.

У сваёй прадмове Цяпінскі, між іншым, гаворыць, што славяне здаўна мелі поўны пераклад усёй Бібліі і нават тлумачэнні яе, прычым даўнасць гэтага перакладу налічвае тысячу гадоў: *перед тисечю лет з гевреиского ветхii а з греческог[о] новыи завет то ест всю библею, што ж иных або толковых писм. их предки, выложили и в своих црквах власным сзыком своим и понiне оставили* (арк. 4, заўвага на палях). Выраз *перед тисечю лет* – не выпадковае перабольшанне. У іншым месцы твора таксама сустракаецца гэты выраз: *самое писмо свое, тетра еуглия и апостола словенского. которос могу мовит перед тисечю лет от некоторого з словян выложено* (арк. 3). Удаўненне старажытнага славянскага перакладу Св. Письма праз выраз *перед тисечю лет* не з’яўляецца гіпербалізацыяй, а ўяўляе алюзію да вядомай сярэднявечнай легенды, звязанай з Еранімам. Удаўненне старажытнага славянскага перакладу на тысячу гадоў якраз укладваецца ў часовы маштаб з пачатку V ст. (перакладчыцкай дзейнасці Ераніма, † 420 г.) да канца XVI ст. (калі Цяпінскі пісаў сваю прадмову).

Глыбокая старажытнасць славянскага перакладу, якой дасягаў дзякуючы гэтай легендзе Цяпінскі, мела на мэце абгрунтаваць духоўную спеласць славян і іх паслядоўнічанне апостальскім заповітам.

Па-першае, славяне перанялі традыцыю Св. Письма без усялякіх пасрэдніцкіх інстанцый, ва ўсёй яе чысціні: *славяне дле так великое светобливости своее мимо иных, таким гоиным даромъ были от пна оздобени. же не рекучи мимо папу римског[о] але и мимо иных часов наоучениих народов. в либи в антиохii в пентаполи, сыцыли в месопотами, в палестыне в финицыи, и инде* (арк. 3 адв.). На погляд некаторых даследчыкаў, спіс краін наоучениих народов “отзывается знакомством с географическими

пособиями, устаревшими на несколько веков” [6, с. 1049]. Але падобны пералік розных экзатычных краін сустракаецца ў шмат якіх еўрапейскіх хроніках [3, с. 23—24], якія бралі сабе за ўзор спіс спадчын і земляў сыноў Ноя (Быцця, 10). Да таго ж, Цяпінскі адмыслова ўказвае на перакуленасць гэтага спісу ў даўні час (*иных часов*).

Па-другое, ажыццяўленне славянскага перакладу адбылося ў адпаведнасці з апостальскай дактрынай аб “дары моў” як дару Св. Духа (1-е Карынф., 14), які служыў магутным сродкам распаўсюджання евангельскай навукі: *славяне сами одни только того были доказали, же подлуг науки апельскос, своим влосным езыхом от так давного часу слово боже выложили, и мелц, и нам зоставили* (арк. 3 адв.).

Але Цяпінскі не абмежаваўся толькі храналагічным вымярэннем гэтай легенды, яму спатрэбілася яшчэ і этнічнае вымярэнне. Гаворачы, што Св. Письмо “от некоторого з словян” выкладзена, Цяпінскі не выпадкова называе гэтага перакладчыка славянінам. У іншым месцы свайго твора Цяпінскі яшчэ раз вяртаецца да этнічнай атрыбуцыі старажытнага перакладчыка і зусім выразна акрэслівае яго славянскае паходжанне: *тот муж нашъ милых словенин* (арк. 3; гл. таксама ніжэй). Гэта зноў знаходзіць сваю адпаведнасць у легендзе пра Ераніма.

Паводле рымскага падання, Еранім быў ураджэнцам Стрыдона, ілірыйскага горада на беразе Адрыятыкі, і такім чынам даводзіўся далмацінскім славянам земляком. Вядома, што сярэднявечная кніжнасць, як заходняя, так і ўсходняя, мала ўвагі надавала пытанню аб сапраўдным этнічным паходжанні таго ці іншага аўтарытэта старажытнасці. Пры жаданні і Канстанцін-Кірыла, і Еранім у ёй маглі быць названыя славянамі. Цікава, што, паводле Цяпінскага, аўтарства Ераніма распаўсюджана на кірылічны варыянт царкоўнаславянскага перакладу, адзіна вядомы ў Беларусі, тады як аб глаголіцы зусім не гаворыцца (хаця ў прадмове

тады як аб глаголіцы зусім не гаворыцца (хаця ў прадмове Цяпінскага згадваюцца харвацкія цэрквы, у якіх чытаецца *пісма ... тетра еўглия и апостола словенского*).

Выраз, амаль аналагічны таму, які ўжыў Цяпінскі, сустракаецца ў яго папличніка, іншага беларускага антытрынітарыя, Сымона Буднага. У адным месцы сваёй прадмовы да Новага Запавету (Лоск, 1574) Будны з цеплынёй, нечаканай для польскамоўнага аўтара, адзваецца пра старажытнага царкоўнаславянскага перакладчыка. Наконт перакладу аднаго месца ў Св. Пісьме ён заўважае: *iako nasz Słowianin przełożył* (арк. d.). У сваёй перакладніцкай працы Будны шырока карыстаўся царкоўнаславянскай версіяй, пра што неаднаразова згадаў у сваёй прадмове і “прыпісках” да перакладу Новага Запавету. Ён вельмі высока ацэньваў якасць старажытнага славянскага перакладу.

Цяпінскі таксама высока ацэньвае царкоўнаславянскага перакладчыка: *исте хто бы хотел а оумель тот выклад чести, обачил бы иж целевалъ. а снат и за собою оставил, тот муж нашъ милый словенин, латынских і иных толмачов. яко властне слова з греческого выкладад, иж трудно зрузуметь, чи болюь греческии або словенскии еззык оумел* (арк. 3). Вартаць перакладу Цяпінскі бачыць менавіта ў яго дакладнасці, што дае перавагу перад лацінскімі і іншымі “талмачамі”.

Але як звязць гэты панегірык з Еранімам? Вядома, што пратэстанты, настойваючы на звяртанні да арыгіналаў пры біблейных перакладах, крытыкавалі Вульгату за пэўную цмянасць і адыходжанне ад арыгінала. Рэнэсансавая біблейная крытыка лічыла Ераніма недакладным перакладчыкам. Напрыклад, такі погляд адлюстраваны ў прадмове да Радзівілаўскай бібліі (Брэст, 1563), дзе крытыкаваліся тыя перакладчыкі, *“ktorzy smieia, on tylko sam stary wykład”* [г. зн. Вульгату. — I.K.] *nad wszystkie ine przekładać / nie dla żadney iney rzeczy / iedno iż pospoliście imię Ieronimowe w nim zacnie wważaiać / w czym się bardzo mylą* (арк. iii адв.).

Славянскі перакладчык у прыведзеным фрагменце Цяпінскага яўна супрацьпастаўляецца лацінскім і іншым “галмачам”. Калі гэта Еранім, то пэўнай супярэчлівасці можна пазбегнуць толькі тады, калі дапусціць, што ён параўнаны з перакладчыкамі старажытнага даеранімавага перакладу (г. зв. *Itala* ці *Vetus Italica*), чые пераклады асобных біблейных кніг амаль без змен увайшлі ў склад Вульгаты. Так, вядома, што Еранім не перакладаў Тэтраевангелле, а адрэдагаваў яго ранейшую лацінскую версію.

Аднак верагодна, што Цяпінскі проста не клапаціўся пра несупярэчлівасць свайго выкладу гісторыі. Ён звяртаўся не да чытачоў, а да аўдыторыі, чые ўяўленні пра гэта былі не вельмі трывалыя (напрыклад, “зацных цаноў”, пра якіх згадваецца ў прадмове Цяпінскага). Напэўна, з таго легенда пра Ераніма праступае ў яго намёкамі, і толькі ўскосным чынам яе магчыма рэканструяваць.

У ананімнасці персанажаў глыбокай старажытнасці бачыцца манера эпохі. “Славянскі перакладач” выступае ў Цяпінскага ананімам не толькі ў прадмове, дзе гэта магло быць літаратурным прыёмам, але і ў евангельскім перакладзе.

У маргіналіях Евангелля Цяпінскага некалькі разоў згадваецца *перекладач словенский*. Гаворачы пра крыніцы розначытанняў да царкоўнаславянскага слупка, Цяпінскі называе два старажытныя славянскія пераклады, *апракас* ды *тетр* [гл. падрабязней: 2]. Але толькі аднойчы ён мімаходзь абмоўліваецца (пры слове *перво сценники* Мц.2:3) наконт аўтарства гэтых перакладаў: “...*которое слово тот, котории з греческого на съловенский язык перекладал, нижеи [обачиши] оставил, а другии перекладач словенский, которого перекладъ зовут апракасъ...*” (арк. 3). Як бачна, дэфініцыя “перакладачоў” у Евангеллі Цяпінскага мае зусім няпэўны характар.

Не большай пэўнасці асоба славянскага перакладчыка набывала і ў тагачасных польскамоўных выданнях

пратэстантаў з Беларусі. Напрыклад, у прадмове Буднага да Новага Завету 1574 г. згадваецца абстрактны *Słowieński tłumacz* (арк. с.vii). Больш таго, нават заходнія перакладчыкі не дасягалі канкрэтнасці ў пратэстанцкіх выданнях. Будны, маючы на ўвазе Вульгату, у прадмове называе яе перакладчыка ананімна, як “*taciński tłumacz*” (арк. с.i, арк. d.), *tacinik*” (арк. с.i адв.), хаця ён, безумоўна, ведае пра Ераніма (напрыклад, імя *Ieronymus* стаіць сярод іншых Айцоў Царквы, гл. арк. d. адв.). У сваёй прадмове Будны таксама згадвае і старажытны (даеранімавы) лацінскі пераклад, называючы яго як “*Łacińskie stare księgi*” (арк. с.iii, заўвага на палях; арк. с.vi), *Łacińskie (mówię o starych) [Ewangeliiach, — I.K.]* (арк. с.iii адв.). Але і ў гэтым выпадку ён называе іх перакладчыка як *taciński tłumacz* (арк. с.vii). У Радзівілаўскай бібліі (Брэст, 1563) хаця і згадваецца некалькі разоў Еранім, але на той самай старонцы пра яго гаворыцца як пра “*iednegoż samego starego wyktadacza*”, ён называецца *ten stary wyktadacz*, а яго пераклад называецца *on stary wyktad* (арк. iii адв.).

Як можна бачыць, беларускія і польскія пратэстанты XVI ст. у сваіх тэкстах апавядаюць пра таго ці іншага *tumacza* ці *перекладача* як пра ананіма, не робячы выключэння нават для Ераніма. Падобная манера і дазволіла Цяпінскаму ўдаўніць царкоўнаславянскі пераклад, абапіраючыся на легенду пра аўтарства Ераніма.

Само выкарыстанне гэтай легенды і прыхаванне ролі славянскіх першавучыцеляў Канстанціна-Кірылы і Мяфодзія сведчаць аб пэўнай арыентацыі беларускіх пратэстантаў на заходнія крыніцы. Постаць Ераніма была для іх больш прэцэдэнтнай, чым Канстанціна-Кірылы. Але Цяпінскі імкнуўся не да прыніжэння працы славянскага першавучыцеля. Наадварот, дзякуючы легендзе пра Ераніма, ён дамагаўся ўзмацнення вартасці і годнасці старажытнага славянскага перакладу, што не магло не зрабіць уражання на чытача. Гэта выразна адчулі пісцы ў праваслаўным

Супрасльскім манастыры, якія захавалі прадмову беларускага пратэстанта і тым самым зрабілі яе набыткам праваслаўнай аўдыторыі.

Рэцэпцыя каталіцкай легенды пра Ераніма як “славянскага перакладача”, здзейсненая беларускім пратэстантам і прынятая ў праваслаўным манастыры, дае цікавае сведчанне міжкультурных кантактаў паміж канфесійна падзеленымі часткамі еўрапейскага свету.

1. *Klaić N. Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku.* [2 izd.], — Zagreb, 1975.

2. *Клімаў І.П.* Цяпінскі як даследчык царкоўнаславянскіх перакладаў // *Веснік БДУ. Сер. 4.* — 1993. — № 1. — С. 40—43.

3. *Клімаў І.П.* Цяпінскі аб царкоўнаславянскіх перакладах біблейскіх тэкстаў // *Веснік БДУ: Сер. 4.* — 1994. — № 3. — С. 22—25.

4. *Henkel 1979: Henkel W. Francesco Ingoli, erster Sekräter der Propaganda Fide, über Druckerpresse und Mission // Communicatio Socialis.* — № 3. — 1979. — S. 60—73.

5. *Tandarić J. Hrvatskoglagoljski ritual // Slovo.* — 1980. — Nr. 9—10. — S. 14—42.

6. *Довнар-Запольский М.В.* В.Н.Тяпинский, переводчик Евангелия на белорусское наречие // *ИОРЯС.* — СПб., 1899. — Т. 4. — Кн. 3. — С. 1031—1064.

И.Л.Коган,

кандидат культурологии

ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ДИНАМИКА

Этнопсихологическая динамика – новое понятие. В современной литературе исследователи используют в близком этому понятию термин “этнопсихологические